

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК КОМПОНЕНТ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Ольга Грейліх
(*Переяслав-Хмельницький, Україна*)

У статті розглянуто структурні складові й показники культури педагогічної комунікації як головного аспекту педагогічного спілкування.

Ключові слова: комунікативна культура, комунікативна компетентність, комунікативна здатність, педагогічна комунікація, професійна здатність, педагогічне спілкування.

В статье рассматриваются структурные составные и показатели культуры педагогической коммуникации как главного аспекта педагогического общения.

Ключевые слова: коммуникативная культура, коммуникативная компетентность, коммуникативная способность, педагогическая коммуникация, профессиональная способность, педагогическое общение.

In the article constituents and indexes of culture of pedagogical communication are examined as a main aspect of pedagogical intercourse.

Key words: communicative culture, communicative competence, communicative ability, pedagogical communication, professional ability, pedagogical intercourse.

Постановка проблеми. Професійне спілкування є одним із головних видів взаємодії викладача з колегами, студентами та батьками, з якими він взаємодіє в діяльності. Його ефективність визначається розвиненістю комунікативної культури його учасників і, насамперед, самого викладача. Комунікативна культура є складовою психологічної культури особистості викладача, де комунікативність, емпатія, вміння спілкуватися з колегами, доступність спілкування з ними дозволяють уникати конфліктів, підвищують рівень довіри з боку колег та студентів і є невід’ємними показниками його психологічної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті гуманізації сучасної педагогіки і її орієнтації на парадигму особистісно-орієнтованого навчання особливо актуальними постають психологічні проблеми професійної підготовки майбутнього викладача. Особистісно-орієнтоване навчання формує особистість. Її внутрішню готовність і здатність до саморозкриття в діалозі. Гуманізація навчання потребує від викладача певного рівня розвитку особистісно-професійних якостей, які надають йому можливість реалізувати рівноправний характер взаємодії зі студентами. Саме від того, якими особистісними якостями, а не тільки сумою знань, умінь і навичок володіє майбутній викладач, залежить як успішність виховного процесу, так і емоційне здоров’я його майбутніх студентів. Одним із вагомих аспектів підготовки майбутнього вчителя до практичної діяльності є формування в нього навичок спілкування. Ці навички ціленаправлено формуються в процесі проведення різноманітних форм,

навчальних практик, щопередбачаються програми підготовки студентів педагогічних вузів. Проблемам комунікативної підготовки майбутнього педагога присвячено велику кількість досліджень як психологів так і педагогів: теоретико-методологічні основи професійного спілкування (Киричук В.О., Максименко С.Д., Орбан Л.Є., Савенкова Л.О., Синиця А.А., Семиченко В.А., Титаренко Т.М., Яценко Т.С.); проблеми педагогічної взаємодії (Бал Г.А., Вієвська М.Г., Власенко В.В., Кондрашова Л.В., Нечасєва Л.В.); формування в майбутнього вчителя індивідуального стилю педагогічного спілкування (Андреев А.А., Галузяк В.М., Мешко Г.М.); формування комунікативних умінь і навичок (Білоусова З.І., Кирилова І.Г., Васильєва М.П., Каплинський В.В., Косова Н.М., Коць М.А., Шепеленко Т.Я.); способи комунікативної підготовки вчителя (Безрук О.Р., Наумов В.П.); культура педагогічного спілкування (Байкін Ф.Ф., Грехнов В.С., Грищенко Т.С., Ляєва І.А., Омельченко С.Д. та ін.).

Виявленню педагогічної культури вчителя в стосунках із людьми присвячені праці І.А. Зязюна. У своїх дослідженнях автор розкриває поняття “педагогічна культура”, принципи спілкування на гуманістичних засадах, висвітлює вимоги до підготовки майбутнього вчителя, щодо спілкування з учнями [2, с.15].

Тенденція визначення педагогічної культури вчителя через діалектичну єдність культури діяльності та культури спілкування, що потребує в першу чергу здатності до самоконтролю, саморегулювання, певного рівня розвитку рефлексійних процесів, самооцінки простежується в роботах Л.Е. Орбан-Лембрик, І.М. Цимбалюка. Питанню саморегуляції психічних станів в педагогічній і навчальній діяльності присвятив своє дослідження. Ю. Подгурецький вказував, що в системі суб’єкт-суб’єктних відносин можна досягти високих результатів, якщо використовувати прийоми та засоби саморегуляції, яких треба навчати, та виховувати в собі [4].

Значимий вклад в розробку проблеми взаємодії вчителів на професійному рівні зроблено психологом Т.С.Яценко. Вона неодноразово підкреслювала, що “наявність захисної системи у вчителя конструктивно відбувається у професійно-педагогічній взаємодії з колегами”.

Розглядаючи комунікативну культуру викладача вищої школи необхідно зазначити його три основні напрямки, які включають здібності вміння та навички [5].

Насамперед, розвиток перцептивних здібностей і умінь, іншими словами, здібностей і умінь правильно сприймати оточуючих людей: хоча б у загальному виді визначати характер людини, її настрій і внутрішній стан у конкретній ситуації взаємодії і, виходячи з цього, шукати адекватний стиль і тон спілкування в кожному конкретному випадку. Адже цілком зрозуміло, що ті самі жести, слова, цілком доречні в розмові з людиною спокійною, доброзичливою, можуть викликати небажану реакцію в збудженого, вороже настроєного співрозмовника і т.д.

Ще більш важливо, щоб викладач володів умінням спілкуватися в різноманітних ситуаціях (ділова бесіда припускає одні вимоги, розмова під час відпочинку в компанії – інші, у гостях, на святі – треті), із людьми різного віку і різноманітної міри близькості відношень.

Безумовно, розвиток названих аспектів комунікативної культури не може йти ізольовано. У сукупності вони припускають роботу з розвитку особистості педагога в цілому, а зокрема, розвиток у нього ряду психічних якостей, мови, особливостей мислення, специфічних соціальних установок і комунікативних

умінь. Мова йде про ті психічні якості, що необхідні для спілкування, яке приносить суб'єктивне задоволення від участі в ньому, а також для ефективної реалізації педагогічної діяльності.

Це, в першу чергу, потреба в спілкуванні, що у нормі властива кожному, але міра її розвиненості різноманітна в зв'язку із соціокультурними, віковими, характерологічними і статевими особливостями людини. Враховуючи вплив на ступінь її розвиненості всіх цих детермінант, необхідно, як правило, проводити спеціальну роботу і створювати умови для її посилення, тобто домагатися того, щоб педагог прагнув не лише задовольняти свою потребу в емоційних контактах із людьми, але відчував потребу в глибокому емоційному, змістовному спілкуванні з колегами й іншими людьми – обміні духовними й емоційними цінностями.

Проте навіть високо розвинена потреба в спілкуванні може задовольнятися лише тоді, коли педагог володіє емпатією, що також необхідно розвивати в педагогів. Емпатія – спроможність емоційно відзиватися на переживання інших людей, проникати в їх внутрішній світ, розуміти їх переживання, думки, почуття – виявляється в співпереживанні і (або) співчутті. У ідеалі важливі обидва прояви, але, як мінімум, необхідно наявність хоча б співчуття. Емпатія – важливий показник фахової придатності педагога, тому її розвитку варто приділяти особливу увагу.

Потреба в спілкуванні і емпатія далеко не вичерпують тих психічних особливостей, що необхідні для розвитку комунікативної культури викладача. Розвиток і товариськості, і емпатії, і будь-яких інших сторін особистості педагога як суб'єкта спілкування стає реальним і ефективним лише в тому випадку, якщо педагог має розвинуту рефлексію. Розвиваючи рефлексію як компонент комунікативної культури викладача, важливо особливу увагу приділяти, з одного боку, розвитку уміння критично ставитися до себе, а з іншого, – приймати себе як особистість, яку можна самому удосконалювати (у визначених межах і необхідних напрямках). Рефлексія є передумовою спроможності викладача до саморегуляції, яка цілком необхідна в повсякденній взаємодії з колегами та студентами, у педагогічній діяльності особливо, і тому може розглядатися як складова комунікативної культури викладача.

Мета статті. Мета нашого дослідження полягає у визначенні сутності поняття «комунікативної культури» викладача вищої школи, у розкритті змісту складових культури, де предметом вивчення культури педагогічної комунікації є система засобів мовлення і спілкування, якими практично користуються педагогіци під час постановки та розв'язання педагогічних завдань.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна культура викладача містить у собі поряд із рядом психічних властивостей визначені особливості мислення: відкритість, гнучкість, нестандартність асоціативного ряду, розвиненість внутрішнього плану дій. Як показують останні дослідження, ці властивості мислення визначають уміння бачити і ставити проблеми, що, край важливо для розвитку творчого підходу педагога до комунікативних процесів і до своєї фахової діяльності в цілому.

Найважливішим компонентом комунікативної культури викладача є вільне володіння мовою. Воно припускає: наявність великого запасу слів, образність, точне сприйняття усного слова і точну передачу ідей співрозмовника своїми словами. Комунікативна культура припускає сформованість у педагога

визначених соціальних установок. Необхідно, щоб викладач ставився до колег, до співрозмовників, не тільки як до засобу рішення професійних завдань або досягнення власного добробуту, але і бачив в інших партнерах по взаємодії, співбесідника і поважав його гідність.

Викладач із достатньою розвинутою комунікативною культурою повинен творчо ставитися до тих різноманітних ситуацій професійного та емоційного спілкування, з якими він зустрічається, у процесі професійної діяльності.

Слід зазначити, що поняття культури спілкування тісно пов'язано з поняттям комунікативної компетентності. Вибір шляхів і засобів удосконалювання компетентності в спілкуванні багато в чому визначається розумінням природи комунікативної компетенції. Ми розглянемо деякі характеристики компетентного спілкування, принципів з погляду його розвитку, а також роздивимось ряд методологічних проблем, значущих для практики удосконалювання спілкування. Ми розуміємо комунікативну компетентність, насамперед як соціально-перцептивну компетентність. Нами розроблена теоретична модель соціально-перцептивної компетентності педагога, що включає динамічні і структурно-змістовні характеристики. Динамічними характеристиками моделі є: основа кожного компонента і системної сукупності взаємозалежних взаємообумовлених психічних явищ. Структурно-змістовними характеристиками теоретичної моделі соціально-перцептивної компетентності є:

- гуманістична спрямованість викладача як система особистісних ставлень вчителя до співрозмовника, що базується на прийнятті його особистості;

- рефлексивно-перцептивні знання, уміння, навички, що дозволяють педагогу здійснювати дії, пов'язані з адекватним пізнанням, розумінням і прийняттям особистості співрозмовника;

- фахова «Я-концепція» – стійка система уявлень педагога про самого себе, свою діяльність, на основі якої він будує свою взаємодію з людьми й аналізує результати своєї фахової діяльності;

- особистісні якості викладача: його інтелект, особливості емоційної, вольової сфер і такі якості, як емпатія, спостережливість, проникливість, доброзичливість та відкритість.

Визначено критерії розвитку соціально-перцептивної компетентності викладачів: відношення до оточуючих; розуміння і прийняття його особистості; самовідношення. самоприняття, самооцінка; володіння базовими рефлексивно-перцептивними знаннями, схильність до саморозкриття; позиція педагога у спілкуванні; рефлексивно-перцептивні уміння і навички, що включають у себе уміння пізнати власні індивідуально-психологічні особливості, уміння оцінювати свій психічний стан, уміння здійснювати різнобічне сприйняття та адекватне розуміння співрозмовників.

Висновки. Комунікативна культура, як і будь-яка інша включає в себе ряд необхідних вмінь, знань і напрацювань. Щоб бути компетентним у сфері комунікації, необхідно знати чітку структуру такої культури, яка включає:

- 1) когнітивну компетентність;
- 2) операційну компетентність;
- 3) практично-дійову компетентність.

Компетентність являє собою сукупність тих чи інших знань про явище в даному випадку про комунікацію. Ці знання структуровані, ґрунтовні, вони можуть бути актуалізовані в будь-який момент часу.

Компетентність є складовою, комунікативною культури, а не навпаки. Культура – більш широке поняття, ніж компетентність. Компетентність означає знання у досить вузькій сфері діяльності. Тому “компетентність” ми озна-чуємо як висококультуровані та диференційовані знання. Культура ж, на противагу компетентності, включає в себе певний гуманний, загальнолюдський компонент діяльності. Тобто культура має у своєму арсеналі вже вбудовану схему мотивів і призначення тих чи інших знань, тоді як компетентність являє собою лише одну із складових комунікативною культури.

Слід звернути увагу на поняття комунікативною здатності, оскільки структура комунікативною культури включає в себе і соціально-психологічну здатність особистості до комунікації.

Отже компетентність – це знання різних альтернатив, тих чи інших форм поведінки для комунікації, тоді як здатність – це вибір однієї із запропонованих альтернатив або форм поведінки, найбільш адекватної для даною конкретної ситуації спілкування у цей момент часу, а також реалізація її на практиці. Критерієм розвитку цих складових є ефективність процесу комунікації. Проте для того, щоб індивід міг вибрати одну з альтернатив, яка при-веде його до успішності процесу комунікації, він повинен мати вибір. І тут ми знову повертаємось до важливості компетентності в цілісному розвитку ко-мунікативною культури.

Таким чином, різні види компетентності, як і різні рівні комунікативною здатності, є необхідними складовими розвитку такого інтегративного явища, як комунікативна культура.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вегерчук И.Э. Социально-перцептивная компетентность в профессиональном общении / И.Э. Вегерчук – М., 1999. - 408с.
2. Зязюн І.А., Крамущенко І.Ф., Кривонос І.Ф. Педагогічна майстерність / І.А. Зязюн, І.Ф. Крамущенко, І.Ф. Кривонос – К.: Вища школа, 1997. - 349с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія професійної комунікації / Л.Е. Орбан-Лембрик – Чернівці. Книги – XXI. – 2010. - 527с.
4. В.О. Киричук, Л.М. Миронова, Л.Є. Єнотова Комунікативна компетентність у спілкуванні вчителя з обдарованою дитиною / В.О. Киричук, Л.М. Миронова, Л.Є. Єнотова // Дидактичний посібник. – К. – Інформаційні системи. – 2010. – 158 с.
5. Подгурецький Ю.І. Соціальна комунікація для педагогів / Ю.І. Подгурецький – Івано-Франківськ, 2007. - 368с.

УДК 373.2.016:81

ДО ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Світлана Дем'яненко
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

У статті розкрито окремі питання проблеми лексико-семантичного розвитку дітей дошкільного віку. Висвітлено теоретичні положення й практичні підходи засвоєння дітьми дошкільного віку смислового боку слова. Проаналізовано психологічні, лінгвістичні й методичні аспекти даною проблеми.